

Engellilik Bağlamında Makro Sosyal Hizmet ve Sivil Toplum Kuruluşları Üzerine Bir Değerlendirme*

An Evaluation on Macro Social Work and Non-Governmental Organizations in The Context of Disability

ÖZET

Engellilik, erişilebilir olmayan yapı ve sistemlerden dolayı bireyin hayatını sınırlayan bir olgudur. Bu durum engellilerin günlük yaşantılarında çeşitli problemlerle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Sosyal hizmet mesleği engelli bireylerin yaşadıkları problemleri çözmeye amacıyla mikro, mezo ve makro düzeylerde müdahaleler gerçekleştirmektedir. Engelli bireyin problemini çözmek için makro düzeyde müdahaleler gerçekleştirmek önemli bir yere sahiptir. Engellilere yönelik makro sosyal hizmet müdahalesi, politika bazlı ve toplumsal düzeyde gerçekleştirilen sosyal hizmet stratejilerini ifade etmektedir. Bu tür müdahaleler, engelli bireylerin haklarına erişimlerinin sağlanmasını, toplumsal entegrasyonları ve yaşam kalitelerini artırmayı hedeflemektedir. Makro düzeydeki müdahalelerin gerçekleştirilmesi noktasında karşımıza çıkan sivil toplum kuruluşları; engellilere yönelik geniş kapsamlı politikaların ve programların tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi, toplumun engelliliğe yönelik farkındalığının artırılması, engellilerin yaşadıkları problemlere sürdürülebilir çözümlerin üretilmesi konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Engellilik bağlamında makro sosyal hizmet ve sivil toplum kuruluşları üzerine yapılan bu derleme ile alanda mevcut olan bilgilerin bir araya getirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, engellilik, makro müdahale ve sivil toplum tanımlarından yola çıkılarak, engelli bireylerin toplumsal entegrasyonunu artırmak, haklarına saygı göstermek ve eşit fırsatlar sunmak amacıyla gerçekleştirilen makro düzeydeki sosyal hizmet müdahaleleri ve sivil toplum kuruluşlarının savunuculuk çabaları ele alınmıştır. Bu alanda yapılan derleme çalışmaları; mevcut durumun analizi, başarıların ve zorlukların anlaşılması, geleceğe yönelik politikaların geliştirilmesi ve toplumda engellilere yönelik daha kapsayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi noktasında önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Makro Sosyal Hizmet Müdahalesi, Sivil Toplum Kuruluşları.

ABSTRACT

Disability is a phenomenon that limits the life of the individual due to inaccessible structures and systems. This situation causes disabled people to face various problems in their daily lives. Social work profession carries out interventions at micro, mezo and macro levels in order to solve the problems experienced by disabled individuals. It is important to realize macro-level interventions to solve the problem of the disabled individual. Macro social work intervention for people with disabilities refers to social work strategies realized at policy-based and social level. Such interventions aim to ensure access to rights, social integration and improve the quality of life of persons with disabilities. Non-governmental organizations, which we encounter at the point of realizing macro-level interventions, play an important role in designing, implementing and evaluating comprehensive policies and programs for people with disabilities, raising public awareness of disability, and producing sustainable solutions to the problems experienced by people with disabilities. This review on macro social work and non-governmental organizations in the context of disability aims to bring together the information available in the field. In this context, based on the definitions of disability, macro intervention and civil society, macro-level social work interventions and advocacy efforts of non-governmental organizations have been discussed in order to increase the social integration of persons with disabilities, respect their rights and provide equal opportunities. Review studies in this field have an important place in analyzing the current situation, understanding the successes and challenges, developing policies for the future and adopting a more inclusive approach towards persons with disabilities in society.

Keywords: Disability, Macro Social Work Intervention, Non-Governmental Organizations.

GİRİŞ

Engellilik, tarih boyunca farklı kavramlarla ve modellerle açıklanmış, çok boyutlu bir olgudur. Engellilik olgusuna ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Dünya Sağlık Örgütü 2011 yılında yayınladığı raporda engelliliği, “yetersizlikler, aktivite sınırlılıkları ve katılım kısıtlamaları için kullanılan ve (herhangi bir sağlık durumu bulunan) birey ve o bireyle ilgili bağlamsal faktörler (çevresel ve kişisel faktörler) arasındaki olumsuzluklara atıfta bulunan” bir kavram olarak açıklamıştır (World Health Organization, 2011). Yapılan tanımda, bireyin çevresine vurgu yapıldığı görülmektedir. Yıllar içerisinde, ahlaki model, tıbbi model, sosyal model ve son olarak insan hakları modeli ile açıklanan engellilik, günümüzde toplumsal bir sorun olarak ele alınmaktadır. İnsanlık tarihinin her

Kübra Fadime Akyüz¹
Cemile Zehra Köroğlu²

How to Cite This Article

Akyüz, K. F. & Köroğlu, C. Z. (2024). “Engellilik Bağlamında Makro Sosyal Hizmet ve Sivil Toplum Kuruluşları Üzerine Bir Değerlendirme”, Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 10(2):247-259. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10897953>

Arrival: 08 January 2024
Published: 30 March 2024

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

*Bu makale; Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Yönetimi Anabilim Dalında yürütülen “Engelli Bireylerin Haklarına Erişiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Türkiye Sakatlar Derneği Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Manisa, Türkiye. ROR ID: <https://ror.org/053f2w588>

² Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Uşak, Türkiye. ROR ID: <https://ror.org/05es91y67>

döneminde, sosyal olgulara ilişkin hâkim görüşlerin çeşitlenmesi, tarih boyunca engelliliğin de farklı yerlerde konumlanmasına neden olmuştur. Söz gelimi İlkçağ ve Orta Çağ'da etkisini gösteren ahlaki model, engelliliği dönemin dini ve mistik öğeleriyle açıklamış ve insanlar, bireye işlediği bir günahın bedeli olarak engel durumunun verildiğine inanmıştır (Kolat, 2009, s. 8). Özellikle Orta Çağ'da engelli bireylerin genellikle dilencilik yapması, toplumun engellilere yönelik olumsuz tutumlarını pekiştirmiştir (Aköğretmen, 2023, s. 133).

Sanayi Devrimi'ne dek süregelen Feodal yapının yavaş yavaş çözülmeye başlaması, yaşanan endüstriyel gelişmeler, ortaya çıkan emek kavramı toplumda önemli değişikliklere neden olmuştur. Sanayi Devrimi ile tarımsal faaliyetler yerini sanayi faaliyetlerine bırakmış ve engelli bireyler bu yeni iş kolunda istihdam edilmekte güçlük yaşamışlardır. Bu durum ise toplumdaki dışlanmalarına sebep olmuştur. Bu noktada etkisini göstermeye başlayan tıbbi model, engelli bireyleri "işe yaramayan, işlevsel olmayan, üretime katkı sağlamayan ve tamir edilmesi gereken bedenler" olarak ele almıştır (Meşe, 2014, s. 86). Günümüzde, bu görüşün etkisini tamamen kaybettiği söylenemese de savunucularının azaldığını söylemek mümkündür. Tıbbi modele yönelik ilk başkaldırı ise, 1960'lı yıllarda aktivistler tarafından ortaya çıkarılan "Engelli Hakları Hareketi" ile olmuştur. Toplumsal hayatın dışında bırakılan engelliler, uğradıkları hak ihlalleri sonucunda ortak bir zeminde buluşarak hak mücadelesi vermiş ve bu mücadele sosyal modelin temellerini oluşturmuştur (Arıkan, 2002, s. 20). Engelli hakları hareketi, engellilerin hak ihlallerinden dolayı yaşadıkları problemlere dikkat çekme noktasında önemli bir yere sahiptir. Öyle ki dünyanın birçok yerinde bu hareketten güç bulan engelliler örgütlenerek seslerini duyurmaya başlamışlardır (Kaldık, 2022, s. 677).

Yükselen sosyal modelle birlikte tıbbi modelin engellilere yüklediği olumsuz anlamlar etkisini yitirmeye başlamıştır. Engellilerin deneyimledikleri sorunları toplumsal bağlam içerisinde ele alan sosyal model, engellilere yönelik özgürleştirici bir tutum sergilemektedir. Sosyal model, her ne kadar kendinden önceki modellere kıyasla engelliliği hak temelli bir yaklaşımla ele almaya çalışsa da bazı eleştirilere maruz kalmaktan kurtulamamıştır. Sosyal modele gelen en önemli eleştiri; engellilik olgusunu tamamen toplumsal bağlamda ele alarak, bireyin deneyimlediği acıyı yok saymasına yönelik olmuştur (Shakespeare, 2002, s. 9). Bu eleştiriden hareketle; engelliliğin, bireyin deneyimlerini yok saymadan ya da aza indirgmeden, toplumsal bağlamda ve haklar temelinde değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu tartışmalara paralel olarak 2006 yılında, Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan "Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme" ile uluslararası düzeyde, engelli hakları bağlamında yeni bir dönem başladığını söylemek mümkündür (Kahraman Güloğlu, 2019, s. 277). Sözleşme, engelli bireyleri hak sahibi özneler olarak değerlendirirken bir yandan da insan hakları modelinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Sosyal modelin devamı ve tamamlayıcısı olarak kabul edilen insan hakları modeli, engelliliği daha evrensel ve kapsayıcı bir zeminde ele alarak bireylerin işlevleri yerine potansiyellerine odaklanmaktadır (Stein, 2007, s. 121). Ayrıca engelli bireylerin farklılıklarına vurgu yapan model, politik alanda yapılacak olan düzenlemelerin engelli bireylerin deneyimlerini dikkate alması gerektiğini savunmaktadır (Attepe Özden, 2020, s. 40). Bu bağlamda insan hakları modeli ile insan haklarının uygulayıcısı olarak kabul edilen sosyal hizmet mesleğinin yakın bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Sosyal hizmet mesleği dezavantajlı gruplar ile çalışırken, onların uğradıkları baskı ve ayrımcılığa karşı güçlendirilmelerini ve topluma katılımlarını sağlamayı amaçlamaktadır (Vural ve Köroğlu, 2020, s. 654). Bu amaç doğrultusunda sosyal çalışmacılar ile iş birliği içerisinde çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, hak temelli bir yaklaşım ile hareket eden sivil toplum kuruluşlarının yürüttükleri faaliyetler, toplum refahının artırılmasına ve sosyal adaletin sağlanmasına katkı sağlamaktadır (Kara, 2019, s. 162).

Bu çalışmada engellilik olgusunun bireylerin yaşamlarına yansımaları, sosyal hizmetin makro müdahalesi ile sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişki bağlamında değerlendirilerek dünyadan ve Türkiye'den örneklerle ele alınacaktır.

ENGELLİLİK OLGUSUNUN GÜNDELİK YAŞAMDAKİ YANSIMALARI

Dünyada 1,3 milyar (World Health Organization, 2011) engellinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Türkiye'de ise bu sayı 4.876.000'dir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). Toplam nüfus içerisinde önemli bir orana sahip engellilerin temel insan haklarına erişebilme konusunda yaşadıkları problemler, onların gündelik hayatlarına yansiyarak toplumsal hayattan dışlanmalarına neden olmaktadır. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da engelli kimse; "Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireylerle birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey" olarak tanımlanmaktadır (Engelliler Hakkında Kanun, 2005). Bu tanım, engelliliği sadece fiziksel işlevlerle sınırlandırmayarak, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilere de dikkat çekmiştir. Engelli bireylerin topluma eşit koşullarda katılımını zorlaştıran unsurların sadece birey kaynaklı olmadığını, aynı zamanda toplumun tutumları ve çevre koşullarıyla da ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu da engelliliğin sosyal boyutunu ön plana çıkardığını ve çok boyutlu bir perspektifle ele alındığını göstermektedir.

Yukarıdaki tanımda da ifade edildiği üzere; fiziksel, zihinsel veya ruhsal yetilerden ziyade, bireylerin hayatlarını kısıtlayan faktörler, toplumun engellilere yönelik ayrımcı tutumları ve önyargılı yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır

(Ünal, 2021, s. 1328). Toplum tarafından engelli bireylerin yok sayılması ve dışlanması fiziki yapılara da yansımaktadır. Örneğin birçok mekânda rampa, asansör vb. olmaması toplumda engellilerin gereksinimlerine dikkat edilmemesinin bir sonucudur. Engelli bireylerin ihtiyaçlarına uygun olmayan altyapılar, onların toplumsal yaşama katılımlarını sınırlamaktadır. Bu durum, engelliliği sadece bireyin kendi durumu olarak değil, toplumun engellilerle etkileşim biçimi, düzenlemeler ve politikalar gibi faktörleri içeren geniş bir perspektif içinde ele almayı gerektirir. Bu nedenle tanımlamalarda çevre ve topluma yapılan vurgu, engellilik olgusunun bireysel bir sorun olarak ele alınmadığını göstermektedir. Ancak bahsedilen fiziki ve toplumsal koşullardan dolayı engellilik, bireylerin yaşantılarını kısıtlamaya devam etmektedir. Engellilik olgusunun bireylerin gündelik yaşamına yansımalarını sosyal etkileşim, istihdam, erişilebilirlik ve eğitim gibi farklı alanlarda incelemek mümkündür.

Engellilik olgusu bireylerin sosyal yaşantısını ve ilişkilerini birçok şekilde etkileyebilmektedir. Toplumun engellilere yönelik olumsuz tutum ve yargıları, bireylerin izole edilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla damgalayıcı söylemler bireyleri ötekileştirmektedir. Engelli bireylerin dışlanmasına neden olan bu durum, bireylerin hak ihlaline uğraması sonucunu doğurmaktadır (Koç, 2022, s. 301). Yaşadıkları ayrımcılık, bireylerin istihdam, erişilebilirlik, ulaşım, seyahat gibi birçok haktan mahrum kalmasına da neden olmaktadır. Bu noktada toplumun engelliliğe dair ön yargılarını kırmak ve söylemlerini değiştirmek amacıyla makro düzeyde sosyal hizmet müdahalelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu uygulamalara örnek olarak; farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları yapmak, engelli bireylerin maruz kaldıkları ayrımcılıklar ile ilgili araştırmalar yaparak araştırma sonuçlarını yasa yapıcılara duyurmak, sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte engellilerin sosyal hayata katılımını arttıracak projeler düzenlemek verilebilir.

Sosyal etkileşim anlamında engelli bireylerin hayatlarını doğrudan etkileyen ayrımcılık; istihdam, erişilebilirlik ve eğitim haklarını da dolaylı olarak etkilemektedir. Uğradıkları ayrımcılık sonucunda toplumdan dışlanan engellilerin kamusal alanda görünürlükleri azalmaktadır. Görünürlüğün azalması sonucunda da engelli bireyleri içermeyen yapı ve sistemler karşımıza çıkmaktadır. En genel tabirle “hedeflere ulaşılabilirlik” olarak tanımlanan erişilebilirlik kavramı (Duranton ve Guerra, 2016, s. 18), bireylerin yalnızca fizik yapılara ulaşabilmesini değil bilgiye, haklara ve fırsatlara erişim noktasında engelli olmayan bireylerle eşit konumda olmasına vurgu yapmaktadır. Ulaşım, teknoloji ve bilgi sistemlerinin engelli bireyler için erişilebilir olmaması onların eğitim hakkını zedelemektedir. Bu noktada teknolojik altyapının, ulaşım ve eğitim politikalarının kapsayıcı nitelikte olması gerekmektedir.

Toplumsal kısıtlamalardan dolayı eğitim hakkından tam anlamıyla faydalanamayan engelli bireyler, bu durumla bağlantılı olarak istihdama girme sürecinde de zorluklarla karşılaşmaktadır. Ülkemizde hukuki bağlamda engelli bireylerin istihdam hakları; İş Kanunu, Devlet Memurları Kanunu ve Korunmalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik gibi yasal çerçeve ile koruma altına alınsa da bireyler kimi zaman işverenlerin olumsuz tutumları ile karşılaşabilmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011). Zaman zaman işverenler, engelli çalışanların verim konusunda yeterli olamayacaklarını ya da iş yerinde fiziki erişilebilirliği (rampa, asansör vb.) sağlamanın ekstra bir masraf oluşturacağını düşünerek engellilerin istihdamına ilişkin olumsuz bir tutum sergileyebilmektedir (Gönülaçan, 2016, s. 112).

Görüldüğü üzere engelli bireylerin uğradıkları bir hak ihlali, başka bir hak ihlaline de sebep olmaktadır. Örneğin eğitim hakkından yararlanamamak onların istihdam hakkını da etkilemektedir. Bunun sonucunda düzenli bir gelir elde edemeyen ve iş yaşamında var olmayan engelliler kendilerine verilecek “yardımlara” bağlı hale gelmektedir. Bu durum ise aynı yardım temelli uygulamaların artmasına neden olmaktadır. Yardım temelli uygulama ve müdahaleler bireylerin yaşadıkları problemlerin yalnızca sonucu ile ilgilenerek onlara geçici bir çözüm sunmaktadır. Ancak makro boyutta; sistemleri, politikaları ve toplumu hedef alan sosyal hizmet müdahalesi, gerçekleştirdiği hak temelli uygulamalar ile engelli bireylerin yaşadıkları problemlerin nedenlerine ve sürdürülebilir çözümlere odaklanmaktadır. Dolayısıyla yaşanan problemlere sürdürülebilir çözümler üretme noktasında; eğitim sisteminde engellilere uygun düzenlemeler yapmak, eğitim kurumlarını erişilebilir kılmak, istihdamda ayrımcılığı önleyici politikalar geliştirmek, kamusal alanlarda, binalarda ve ulaşım araçlarında engellilere uygun düzenlemeler yapmak ve bu düzenlemeleri yaygınlaştırmak, toplumsal farkındalığı artırmak için eğitim programları düzenlemek, sivil toplum kuruluşları iş birliğinde engelli bireylerin kendilerini ifade edebilecekleri, karar süreçlerine katılabilecekleri ve ihtiyaçlarına uygun çözümlerin geliştirilmesine katkıda bulunabilecekleri mekanizmalar oluşturmak önem arz etmektedir.

MAKRO SOSYAL HİZMET UYGULAMASI

Uygulamalı bir meslek ve akademik bir disiplin olan sosyal hizmetin amacı en genel tabirle toplumda olumlu değişimi sağlamaya çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda, “toplumla çalışma” olarak da nitelendirilen makro sosyal hizmet müdahalesinde, eşitlik ve adalet kavramları ışığında savunuculuk faaliyetleri yapılmaktadır (Keçeci, 2017, s. 187). Makro sosyal hizmet uygulaması; bireylerin ve grupların toplumsal ve küresel düzeylerde sorunları çözmelerine ve sosyal değişim yapmalarına yardımcı olma pratiğidir (Brueggemann, 2013, s. 8). Makro sosyal hizmet müdahalesinde, toplum düzeyinde gerçekleştirilen uygulamalar; gruplar arasında iş birliği ve dayanışma

geliştirmeye, kaynakların daha eşit dağıtılmasına ve sosyal reform üzerine odaklanmaktadır (Schwartz, 2008, s. 70). Sosyal hizmet mesleği, toplumla çalışırken sosyal adaleti sağlama amacındadır. Çünkü mikro düzeyde bireyin iyilik halini ve yaşam kalitesini artırmanın yolu, makro düzeyde gerçekleştirilecek uygulamalardan geçmektedir. Dolayısıyla makro sosyal hizmet müdahalesi, bireyin yaşadığı problemlerin altında yatan temel sebeplerin toplumsal sistemlerden kaynaklandığının ön kabulüyle başlamaktadır.

Sosyal hizmet tarihi incelendiğinde toplumla çalışmanın kökleri, yerleşim evleri hareketine (settlement house), kadar uzanmaktadır. (Brueggemann, 2015, s. 30). Yerleşim evlerinde oluşturulmuş olan grup örgütlenmeleri ve yürütülen grup odaklı çalışmalar makro müdahale çerçevesinde değerlendirilmektedir. Makro müdahaleler, toplum ve örgütlerle çalışmanın yanı sıra, hükümet politikalarını etkileme ve toplumun demokratik süreçlere katılımını artırma amacı taşımaktadır (Kara, 2019, s. 157). Çevresi içerisinde birey yaklaşımını temel alan makro müdahaleler, bireylerin problemlerine daha geniş bir perspektiften bakmayı gerektirmektedir. Bu yönüyle makro sosyal hizmet müdahalesi, bireylerin etkileşim halinde olduğu sistemleri güçlendirmeye yönelik çalışmalar yürütmektedir.

Toplumla çalışmaya yönelik, literatürde sıklıkla üç modelden bahsedildiği görülmektedir: toplum kalkınması modeli, sosyal eylem modeli ve sosyal planlama modeli (Cox, 2001, s. 39). Toplum kalkınması, diğer adıyla bölgesel gelişme modeli; toplumdaki güçsüz ve dezavantajlı grupların problem ve ihtiyaçlarını belirlemeyi ve onları çözüm sürecine dâhil etmeyi içermektedir (Keçeci, 2017, s. 191). Toplum kalkınması modelinde, toplumun refah seviyesini artırma ve engelli erişilebilirliğinin sağlanması amacıyla çalışmalar yürütülmektedir.

Sosyal eylem modelinde genellikle ezilen ve ezen grup arasındaki güç ilişkilerine dikkat çekildiği görülmektedir. Sistemik ve bilinçli bir çaba olarak kabul edilen sosyal eylem modeli, dezavantajlı gruplar üzerinde baskı kuran koşulları değiştirmeye çalışmaktadır (Turner, 1958, s. 3). Bu yönüyle, sosyal eylem modelinin baskı karşıtı bir uygulama olduğu görülmektedir. Makro müdahalede sosyal eylem modelini kullanan sosyal çalışmacıların en çok üstlendikleri rol savunuculuktur. Nitekim sosyal çalışmacılar, mevcut politika ve yasal düzenlemelerin, çalıştıkları dezavantajlı grupların lehine yönelik değişmesi ve gelişmesi amacıyla çaba göstermekte ve onların hak savunuculuğunu yapmaktadır (Ezell, 2002, s. 28). Bu bağlamda hak temelli sosyal hizmet uygulamalarında sosyal eylem modelinin kullanılmasının uygun olabileceği görülmektedir.

Bir diğer toplumla çalışma modeli olan sosyal planlama modelinde ise, sosyal çalışmacıların toplumda yer alan dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına ve deneyimlerine öncelik veren bir plan ve program yapmasına vurgu yapılmaktadır (Weil, 2015, s. 265). Bu kapsamda kamu kaynaklarının adil bir biçimde dağıtılması ve güç dengesizliklerinin minimum seviyeye indirilmesi hedeflenmektedir. Sosyal planlama modelinde, toplumun ihtiyaçlarının tespit edebilmesi ve doğru verilere ulaşabilmesi için sosyal çalışmacıların objektif şekilde analiz yapması önem taşımaktadır. Bu süreçte, toplumun demografik özellikleri, sosyoekonomik durumu, kültürel yapısı gibi faktörleri göz önünde bulundurmak, toplumdaki çeşitli paydaşları belirleyerek (sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları, engelliler), her bir paydaşın ihtiyaçlarını, beklentilerini, deneyimlerini ve endişelerini anlamak önemlidir. Örneğin sivil toplum kuruluşları yerel düzeyde gerçekleştirdikleri saha çalışmaları ve ev ziyaretleriyle o bölgede yaşayan engelli bireylerin ihtiyaçlarını tespit edebilir, bireylerin güçlü yönlerini, başa çıkma stratejilerini ve kişisel hedeflerini belirleyebilir. Bu tür saha çalışmaları, bireylerin doğrudan içerisinde buldukları ya da mensubu oldukları çevreye odaklanarak kültürel, sosyal ve ekonomik unsurları gözetmekte ve bu da engelli bireylerin sorunlarını analiz etmede sosyal çalışmacılara temel bir çerçeve sunmaktadır.

Toplumla çalışma kapsamında, sosyal çalışmacılar, sosyal ve siyasal eylemin gerçekleştirilebilmesi amacıyla çalışmaktadır. Çünkü politik anlamda bir güç unsuru olarak örgütlenmek, dışlanan ve ötekileştirilen grupların insan haklarına ulaşabilmelerini sağlama noktasında önemli bir adımdır (Yolcuoğlu, 2014, s. 303). Tarih boyunca sosyal çalışmacılar güç eşitsizlikleri sonucunda toplumda baskı ile karşılaşan, ezilen grupların sesi olmuş ve onların savunuculuğunu yapmıştır. Bu yönüyle politik bir meslek olarak değerlendirilen sosyal hizmet için toplumda damgalanmış ve dışlanmış her grup potansiyel bir güçlendirme öznesi olmuştur (Adams, 2002, s. 29). Güçlendirme, toplumun kaynak ve hizmetlere eşit bir şekilde erişebilmesini, politik süreçlere katılabilmesini içermekte ve sosyal adalete vurgu yapmaktadır. Makro müdahalelerde güçlendirmenin gerçekleşebilmesi için sosyal çalışmacıların edinmesi gereken beceriler arasında; etkili iletişim becerisi, planlama ve problem çözme becerisi yer almaktadır (Zastrow, 2007, s. 270-271). Etkili iletişim becerisi yalnızca mikro müdahalede değil makro müdahale de oldukça önemlidir. Çünkü toplumla güvene dayalı bir ilişki kurmak, onları anlamak ve tespit edilen ihtiyaçları doğru ifade etmek makro müdahalenin ilk adımıdır. Planlama becerisi ise, toplantılar yaparak toplumun güçlü yönlerini keşfetmeyi, mevcut politikaların dezavantajlı kesimin hak ve ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığını ve geliştirilmesi gereken noktaları belirlemeyi gerektirmektedir. Son olarak problem çözme becerisi ise, mikro düzeyde bireylerin ve makro düzeyde de toplumun sorunlarının çözüme kavuşması noktasında gerekli görülmektedir. Bu kapsamda belirlenen sorun ve ihtiyaçlara yönelik uygun, ulaşılabilir hedefler koymak önemlidir.

Makro sosyal hizmet müdahalesinde belirlenen amaçlara ulaşabilmek için, bireylerin sürece aktif katılımları oldukça önemlidir. Bu noktada engelli gruplarının sahip oldukları dezavantajlı koşullardan dolayı örgütlenmeleri diğer gruplara kıyasla daha zor olabilmektedir. Engellilerin hak mücadelesi yolundaki örgütlenmelerinin ilk görünümü 1935 yılında ABD’de ortaya çıkmıştır. Ekonomik bunalımın yaşandığı dönemde, iş arayan bedensel engelli bireyler, uğradıkları ayrımcılıkları protesto ederek haklarını aramışlardır (Longmore ve Goldberger, 2000, s. 888). Bu örgütlenme, 1960’lı yıllarda görülmeye başlayan “Engelli Hakları Hareketi” ile devam etmiştir. Dünyada farklı ülkelerde farklı zamanlarda gelişen ve etkisini gösteren, fırsat eşitliğinin sağlanması ve ayrımcılığın giderilmesi amacıyla ortaya engelli hakları hareketinin en önemli kazanımı “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” olmuş ve bahsi geçen sözleşmede engellilere yönelik yapılan ayrımcılık, bir insan hakkı ihlali olarak kabul edilmiştir. (Burcu, 2020, s. 195).

Görüldüğü üzere engelli bireyler, hak mücadelesi ve örgütlenme sonucunda çeşitli kazanımlar elde edilebilmektedir. Bu noktada sivil toplum, bireylerin ve toplulukların kendi çıkarlarını savunmaları, toplumsal değişim taleplerini dile getirmeleri ve etkili bir şekilde örgütlenmeleri için bir platform sağlamaktadır.

SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Günümüzde kelime anlamı itibarıyla “hükümet dışı örgütlenmeler” (non-governmental organizations)” anlamına gelen sivil toplum kavramı, ilk ortaya çıktığı Antik dönemden 18. yüzyıla dek devlet ile aynı anlamda kullanılmıştır (Zabunoğlu, 2017, s. 15). Antik dönemde Aristoteles’in kullandığı “polis” kavramı kamusal alanı yani sivil toplumu ifade etmektedir (Haşlak ve Güleler, 2006, s. 4). Tarihsel süreçte Hobbes, Rousseau, Hegel, Marx ve Gramsci gibi önemli isimler, sivil toplum kavramının değişimi ve dönüşümünde rol oynamıştır. Thomas Hobbes, sivil toplum kavramını tanımlamak için önce devleti tanımlanın gerekli olduğunu savunmuştur. Hobbes’a göre insanlar doğa durumunda bir çatışma halindedir ve bu çatışmanın çözümü için egemen bir güce yani devlete ihtiyaç vardır. Hobbes’a göre sivil toplum kavramı da otorite sahibi tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde oluşmaktadır (Dondurucu, 2014, s. 24). Dolayısıyla Antik dönemde olduğu gibi Hobbes da sivil toplumu devlet kavramından ayrı bir biçimde ifade etmemiştir. John Locke ise devleti Hobbes’tan farklı olarak vatandaşların hak ve özgürlüklerini koruması gereken bir yapı olarak ele almaktadır. Locke, doğa durumunu çatışma hali olarak değil, özgürleştirici bir alan olarak kabul etmiştir. Özgür ortamda bir araya gelen bireyler önce sivil toplumu daha sonra ise devleti oluşturmuş ve sivil toplum ve devlet arasında bir ayırım ortaya çıkmıştır (Gözübüyük Tamer, 2010, s. 95). Bu yönüyle sivil toplumu devletten farklı olarak ele alan ilk isim Locke olmuştur.

Doğa düşünürlerinden farklı olarak Jean-Jacques Rousseau, doğa durumunda bir toplum olduğunu ancak insanların sözleşme sonucunda yeni bir toplum oluşturduklarını savunmaktadır. Oluşturulan yeni toplum, mülkiyet kavramını ortaya çıkararak bireyleri çatışmaya sürüklemektedir ve çatışma durumunun çözülmesi için toplumu yeniden yapılandırmak gerekmektedir. Dolayısıyla bu sözleşme hem sivil toplumu hem de modern devleti oluşturmaktadır (Erken, 2020, s. 40). Ayrıca Rousseau’nun tanımından yola çıkarak sivil toplumun bireylerin ve toplumun çıkarları arasında bir denge unsuru olarak konumlandığını söylemek mümkündür.

Sivil toplum kavramının gelişiminde önemli bir isim olan ve klasik kuramcılar arasında yer alan Wilhelm Friedrich Hegel ise, sivil toplumu doğa ortamı dışında ele almaktadır. Hegel’e göre sivil toplum, devlet ile ataerki aile arasında yer alan sivil bir alandır ve bu alanda meydana gelen problemlerin çözümünde güç sahibi otorite olarak devlet ortaya çıkmaktadır (Dondurucu, 2014, s. 31). Bu noktada sivil toplumun varlığı, gelişmiş bir devlet için önemli görülmektedir. Hegel’i birçok konuda takip eden Marx ise sivil toplumu burjuva ile eş anlamlı olarak ele alır ancak Hegel’in anlayışından farklı olarak Marx’ın düşüncesinde, sivil toplumda ortaya çıkan çatışmaların çözümü noktasında devlet etkili olamamaktadır (Özkul, 2017, s. 17). Çünkü Marx’a göre devlet tarafsız değildir. Öte yandan Marksist teoride varlığını gösteren ekonomik sistemlerden oluşan alt yapı ile hukuki yapının oluşturduğu üst yapı sistemi, Marx’ın sivil toplum düşüncesinde de yer almaktadır. Dolayısıyla üst yapıyı oluşturan devlet, alt yapıyı oluşturan sivil topluma bağımlıdır (Akıncı, 2014, s. 212). Ancak Gramsci ise, Marx’ın aksine devleti alt yapı ve sivil toplumu üst yapı olarak konumlandırmaktadır. Çünkü Gramsci hegemonyanın üst yapıda gerçekleştiğini savunmaktadır (Dural, 2012, s. 316). Devlet dışında kalan yapılar (kiliseler, meslek örgütlenmeleri vb.) ise sivil topluma ait kurumlar arasında yer almaktadır. Bu yönüyle günümüzdeki sivil toplum kuruluşlarına dikkat çekilmektedir.

Zihinlerimizde sivil kavramı çoğu zaman askerle ilgili olanın karşıtı olarak canlansa da öte yandan günümüzde sivil toplum ve sivil toplum kuruluşu kavramlarının sıklıkla benzer anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Modern anlamıyla sivil toplumu, devletin dışında ancak devlet ile ilişki içerisinde, gönüllülük esasında örgütlenen, demokrasiye katılımı sağlamada ve kamu hizmetlerinin ulaştırılmasında etkili olan bir alan şeklinde tanımlamak mümkündür (Kaynar, 2005, s. 363). Buradan hareketle sivil toplum alanının devlet ile vatandaşlar arasında bir köprü olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Bir başka tanıma göre sivil toplum; gruplar arasında ekonomik, siyasi ve kültürel

etkileşimin yaşandığı bir alandır ve bu alanda yer alan gruplar gönüllü kuruluşları, sosyal hareketleri, ekonomik ve politik kuruluşları kapsamaktadır (Uğur, 2013, s. 6). Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları da bahsedilen sivil alanın temsilcileri olarak; bireylerin refahını arttırmak amacıyla örgütlenen ve toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında rol oynayan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Namdar, Buz ve Afyonoğlu, 2021, s. 1).

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının gelişimine bakıldığında ilk etapta Osmanlı Devleti’nden kalan vakıflar görülmektedir. Modern anlamda bir sivil toplum yapılanmasının oluşması ise, 20. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının gelişimini etkileyen faktörler arasında çok partili hayata geçiş, neoliberal politikaların oluşması, 1980 darbesi ve 1999 Marmara Depremi sayılabilir (Namdar, Buz, ve Afyonoğlu, 2021, s. 27). Çok partili hayat ile demokratikleşme adına önemli adımlar atılırken, neoliberal ekonomi politikaları ise refah hizmetlerinin sağlanması noktasında devletin etkisini azaltmış, sivil toplumun yetki alanını arttırmıştır (Orhan, 2016, s. 211). Öte yandan, yaşanan bir diğer önemli gelişme olarak 1980 darbesi sonrasında devletin gücü artmış ve hak, özgürlük ve taleplerin duyurulması noktasında sivil topluma duyulan ihtiyaç artmıştır. Bunun sonucunda sivil toplum kuruluşları; insan, çevre, dezavantajlı gruplar odağında ihtiyaçlara yanıt verme amacıyla yeni bir görünüme ulaşmıştır (Küçük, 2019, s. 23). Türkiye’de yaşanan 1999 depremi ise sivil toplum kuruluşlarının görünürlüğünü arttırmıştır. Yoğun ihtiyaçların yaşandığı deprem sonrası dönemde, sahada aktif olarak çalışan sivil toplum kuruluşları toplumun güvenini kazanmış ve kamuoyunda olumlu bir tutumla karşılaşmışlardır (Aslan, 2010, s. 276). Öte yandan bireylerin hak ve özgürlüklerini korumayı misyon edinen sivil toplum kuruluşları (Kocacı, 2015, s. 50), engelli bireylerin örgütlenmesinde de önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde engelli bireylerin örgütlenişine yönelik ilk izlere, 1950 yılında, “Altı Nokta Körler Derneği” örgütlenmesi ile rastlanmaktadır (Kahraman Güloğlu, 2021, s. 203). 1958 yılında kurulan “Türkiye Sakatlar Derneği” ile engelli bireylerin ülkemizdeki örgütlenişine devam etmiştir (Gedik, 2022). Görüldüğü üzere sivil toplum, vatandaşların örgütlenebilmeleri için bir alan yaratmaktadır. Aynı zamanda bu alanlar, engelliler için sosyal çalışmacılara sosyal eylem modeliyle hareket edebilme imkânı tanımaktadır.

MAKRO SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ ÇERÇEVESİNDE ENGELLİLER VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Birey, grup ve topluma yönelik çeşitli düzeylerde müdahalelerde bulunan sosyal hizmet mesleğinde, toplumla çalışma olarak ifade edilen makro müdahaleler, bireyi çevresiyle birlikte değerlendirerek etkileşim halinde olduğu sistemlere vurgu yapmaktadır (Keçeci, 2017, s. 190). Engelli bireylerin yaşadıkları problemleri, içinde yaşadıkları fiziksel ve sosyal çevreden bağımsız olarak ele almak pek mümkün olmamaktadır. Dünya genelinde yaklaşık olarak bir milyar insanın engelli olduğu tahmin edilmekte olup, bu bireyler birçok zorluk ve engelle karşılaşmaktadır (Ubani ve Sanikpege, 2023, s. 347). Bu noktada, bireyi etkileyen sistemlerin erişilebilir olmayışından kaynaklanan problemlerin çözüme kavuşturulması ve engelli bireyler için sosyal adaletin sağlanması amacıyla gerçekleştirilen makro müdahaleler önem taşımaktadır. Makro müdahalelerde, güçlü toplumsal değişimlerin ve engellilik bağlamında hak temelli mücadelelerin gerçekleştirilebilmesi hususunda örgütlenmeler önemli bir role sahiptir.

1948 yılında yayınlanan “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” ve 1960’larda ortaya çıkan “Engelli Hakları Hareketi” ile sosyal hizmette makro uygulamaların önem kazandığı görülmektedir. Çünkü haklar, yasalar ile güvence altına alınmakta ve makro düzeyde sosyal hizmet müdahaleleri, mevcut yasal çerçeveleri değerlendirmeyi, adaletsizlikleri belirlemeyi ve toplumsal düzeyde değişiklikler yapmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla engellilere yönelik sosyal adaletin sağlanması, haklar bağlamında makro müdahaleler yapılabilmesi ve toplumsal değişimin gerçekleştirilebilmesi için sivil toplum kuruluşlarının yürüttüğü sosyal hizmet faaliyetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Dünyada Engelli Hakları Hareketi ile başlayan engelli örgütlenmelerini, “Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Engelliler Birliği (UPIAS)” takip etmiştir. 1970’li yıllarda temelleri atılan birlik, engelli hakları hareketinin önemli bir temsilcisi konumuna gelmiştir (Serdar, 2023, s. 389). 1989 yılında Hindistan’da kurulan “İnsan Hakları Hukuk Ağı (Human Rights Law Network)” ise, özellikle engellilerin ulaşım hakları konusunda faaliyetleri olan bir sivil toplum kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır (Yelçe ve Memikoğlu, 2022, s. 535).

Avustralya ve Pasifik bölgesinde engellilik, cinsiyet ve kalkınma konularındaki çalışmaları ön planda olan 1981 yılında kurulan, “Engelli Bireyler Avustralya (People with Disability Australia, [PWDA])” isimli sivil toplum kuruluşu, özellikle engelli kadınlara yönelik çalışmalarıyla bilinmektedir. Bu çalışmalar arasında engelli hakları ve kadın haklarına yönelik bilinçlendirme faaliyetlerini içeren danışmanlıklar ve etkinlik atölyeleri yer almaktadır (Sands, 2005). Bir diğer önemli sivil toplum kuruluşu da 1999 yılında kurulan “Uluslararası Engelliler İttifakı (IDA)”dır. Kuruluş, engellilik olgusunun tıbbi modelle ele alınmasına karşı çıkarak engelli kavramının tanımlanmasında sosyal yönlerin vurgulanması gerektiğini savunmuştur (Babaoğlu, 2019, s. 4). 2011 yılında Zambiya’da kurulan ve Güney Afrika’da ses getiren “Engelli Hakları İzleme Örgütü (Disability Rights Watch)” ise, engellilerin haklarına erişmesi konusunda projeler yaparak ve sempozyumlar düzenleyerek savunuculuk faaliyetlerini yerine getirmektedir (Disability Rights Watch, 2011).

Türkiye’de engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının gelişimine bakıldığında ise ilk etapta engellilerin yoksullukla ilişkilendirildiği ve buna bağlı olarak sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinde hayırseverlik anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Hayırseverlik anlayışı ile yapılan yardımlar, engelli bireylerde muhtaçlık ve borçluluk hissi oluşturmaktadır. Ancak hak temelli söylem ve uygulamaların yer aldığı faaliyetler ise engelli bireylerin özgüvenlerini arttırmaktadır (Çınarlı, 2008, s. 18). Öte yandan ülkemizde toplumsal kalkınmanın önündeki engellerin başında da gruplar ve bölgeler arasında oluşan fırsat eşitsizliklerinin yer aldığı görülmektedir (Uğur, 2013, s. 11). Özellikle dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan engelliler yaşadıkları erişilebilirlik problemlerinden dolayı büyük ölçüde fırsat eşitsizliklerine maruz kalmaktadır. Erişilebilirlik problemi, ülkemiz nüfusunun %6,9’unu oluşturan (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023) engellilerin yaşadıkları tek problem olmamakla birlikte, birçok problemin altında yatan temel sebeptir. Çünkü engelli bireylerin sahip oldukları fiziksel veya zihinsel durumdan dolayı yaşadıkları problemlerin temelinde erişilebilirlik hakkını kullanamamaları yatmaktadır. Bu noktada bir sorun alanı etrafında örgütlenen ve hak temelli yaklaşımı benimseyen, sivil toplum kuruluşlarına büyük rol düştüğü görülmektedir.

Hak temelli yaklaşım, sosyal hizmet müdahalesinin insan hakları ile bağlantısına işaret eden bir kavramdır. Sosyal hizmette hak temelli yaklaşım, insan haklarına dayalı, farklılıklara saygı gösteren, müracaatçı ve çevresini güçlendirmeye odaklanan bir müdahaleyi içermektedir (Androff, 2016, s. 27). Dolayısıyla makro müdahalede hak temelli yaklaşım ilk olarak muhtaçlık söylemini reddetmekle başlamaktadır. Bu noktada engelli bireylere “yardım” sunmaktan ziyade onları herhangi bir yardıma muhtaç olmayacak biçimde güçlendiren uygulamalar gündeme gelmektedir. Bu bağlamda hak temelli yaklaşım ile hareket eden sivil toplum kuruluşlarının görevleri arasında; bireylerin hak ve taleplerini dile getirebilmeleri için uygun ortamlar oluşturmak, engelli bireylerin demokratik katılım sürecine dahil edilmesini sağlamak, kamuoyu oluşturarak politika yapıcılar üzerinde baskı unsuru oluşturmak, güçsüz kesimi güçlendirerek toplumda yaşanan güç eşitsizliklerini en aza indirmek ve toplum refahının artırılması için sorumluluk üstlenmek yer almaktadır (Uğur, 2013, s. 43).

Türkiye’de 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’da sivil toplum kuruluşlarının önemine vurgu yapıldığı görülmektedir: “Engellilere yönelik politika oluşturma, karar alma ve hizmet sunumu süreçlerinde engellilerin, ailelerinin ve engellileri temsil eden sivil toplum kuruluşlarının katılımının sağlanması esastır” (Engelliler Hakkında Kanun, 2005). Sosyal hizmet mesleği, sivil toplum kuruluşları ile bir arada çalışarak engellilere yönelik makro düzeyde müdahaleler gerçekleştirebilmektedir. Bu uygulamalar arasında;

- ✓ Engelliliğe yönelik toplumda farkındalık çalışmaları yapmak,
- ✓ Bireylerin ilişkili olduğu sistemlerde yer alan risk faktörlerini tespit etmek,
- ✓ Engelli bireylere, ailelerine ve gönüllülere hak savunuculuğuna yönelik eğitimler vermek,
- ✓ Lobcilik faaliyetleri yürütmek,
- ✓ Sosyal adaletin sağlanması amacıyla örgütlenmeyi teşvik etmek yer almaktadır (Tekindal, 2020, s. 278).

Görüldüğü üzere uygulama gösterdikleri alanlar ve hitap ettikleri müracaatçı kitlesi itibarıyla sivil toplum kuruluşları, sosyal hizmet meslek ve disiplini ile yakından ilişkilidir. Bu ilişkinin bir sonucu olarak sosyal çalışmacılar çeşitli sivil toplum kuruluşlarında istihdam edilmektedir. Türkiye’de engellilere yönelik çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarına örnek olarak; Altı Nokta Körler Derneği, Türkiye Sakatlar Derneği, Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı, Türkiye Kas Hastalıkları Derneği, Engelli Kadın Derneği, Parlıt Görmeyen Çocuklara Destek Derneği, Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı, Türkiye İşitme Engelliler Derneği verilebilir.

Ülkemizde sivil toplum kuruluşlarının hayata geçirdikleri çeşitli proje ve faaliyetler ile hak temelli yaklaşım bağlamında makro düzeyde sosyal hizmet uygulamaları yaptıkları görülmektedir. Bu uygulama örnekleri şu şekildedir:

- ✓ Engelli Ayrımcılığını İzleme, Önleme ve Mücadele Platform Projesi (Özgül, Polat, ve Akbulut, 2012): Türkiye Kas Hastalıkları Derneği ile Görme Özürlüler Derneği tarafından geliştirilen ve yürütülen projede, mevcut mevzuatın ayrımcılığa sebebiyet veren söylemlerden arındırılması, sivil toplum kuruluşları içerisinde yer alan ayrımcılıkların tespit edilmesi ve engelli haklarına yönelik farkındalığın artırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, sivil toplum kuruluşlarına eğitimler verilmiş ve ardından kamu kurumlarına engelli bireylerin yaşadıkları hak ihlallerini bildirmek amacıyla idari başvurular yapılmıştır. Yapılan başvuruların her birine olumlu dönüş alınmasa da kamusal alanda engellilerin seslerini duyurmak amacıyla önemli bir adım atılmıştır.
- ✓ Eğitimde Engelli Hakları: Okulda Birlikte, Hayatta Birlikte Projesi (Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı, 2017): Kısaca Tohum Otizm Vakfı olarak bilinen “Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı” tarafından hazırlanan projede, eğitim ortamlarında yaşanan ayrımcılığa dikkat çekmek ve ayrımcılığın azaltılması

amacıyla çalışmalar yürütmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda öncelikle öğretmenlere eğitim verilmiş, konuya ilişkin ders materyalleri hazırlanmış ve engelli öğrencilere ve velilerine yönelik kapsayıcı eğitim faaliyetleri düzenlenmiştir. Proje sonucunda öğretmenlerin engelli öğrencilerine bakış açılarında olumlu değişiklikler gözlemlendiği belirtilmiştir.

- ✓ Engelli Kadınların Hak Temelli Mücadele Adımları (Engelli Kadın Derneği, 2012) : Engelli Kadın Derneği tarafından yürütülen proje ile engelli kadınların yaşadığı ayrımcılığa dayalı problemlerin tespit edilmesi, bu konuda güçlendirilmeleri ve sorunların çözümüne aktif katılımlarının sağlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda öncelikle engelli kadınlarla atölye çalışmaları yapılarak sorunlar tespit edilmiş ve ardından kadınların haklarını arayabilmeleri için izleyebilecekleri adımları gösteren bir rehber hazırlanmıştır. Engelli kadınların yaşadıkları deneyimler sonucunda kendilerini yalnız hissetmemeleri, güçlenebilmeleri ve eyleme geçmeleri noktasında projenin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.
- ✓ Ayrımcılık: Engelli Kadınlara Hak Temelli Aktif Destek Projesi (Engelli Kadın Derneği, 2016): Engelli Kadın Derneği tarafından yürütülen bir diğer proje ise “Ayrımcılık: Engelli Kadınlara Hak Temelli Aktif Destek Projesi” dir. Önceki proje ile benzer bir amaca sahip olan bu proje kapsamında çeşitli illerde savunuculuk atölyeleri düzenlenmiştir. Projenin somut çıktıları arasında ise haber metinlerinde ve medyada yer alan ayrımcı söylemlerin azaltılması ve kamuoyunun bilgilendirilmesi amacıyla hazırlanan “Medya Dili Kılavuzu” yer almaktadır. Kılavuzun, toplum tarafından inşa edilen olumsuz söylemlerin azaltılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
- ✓ Engellilere Hizmet, Kadınlara ve Gençlere İstihdam (Sabancı Vakfı, 2010): Toplumsal Konuları Araştırma ve Geliştirme Derneği tarafından geliştirilen proje ile hem kadın ve gençlerin yaşadıkları istihdam problemine çözüm bulunması hem de engellilerin doğru bakım hizmetlerine erişebilmeleri hedeflenmiştir. Bu kapsamda; engelli bakımı alanında istihdam edilmek isteyenlere Millî Eğitim Bakanlığı tarafından bakım hizmetleri eğitimi verilmiş ve eğitimi tamamlayanlara staj yapma imkânı sunulmuştur. Kursiyerlerin bir kısmı ise bu alanda istihdam edilerek engelli bireylerin bakım hizmetinden yararlanabilmeleri sağlanmıştır.
- ✓ Katılımda Engel Yok Projesi (Türkiye Gençlik Federasyonu, 2010): Türkiye Gençlik Federasyonu ve Türkiye İşitme Engelliler Milli Federasyonu ortaklığında yürütülen “Katılımda Engel Yok” projesi ile işitme engelli gençlerin sosyal hayata katılımlarının artırılması ve yaşadıkları problemleri hak temelli bir bakış açısıyla çözme becerileri kazandırılması amaçlanmıştır. Proje kapsamında seçilen gençlik çalışanlarına önce işaret dili eğitimi verilmiş ve sonra gençlik çalışanları, işitme engelli gençlere haklar konusunda eğitim vermiştir. Proje sonunda eğitimlerini tamamlayan işitme engelli gençlerin birçoğu kendi haklarını aramak ve seslerini duyurabilmek amacıyla projeler geliştirmiş ve maddi ödül kazanmıştır.
- ✓ Sağır ve İşitme Engelli Kadın Hakları Eğitim Platformu (Dem Derneği, 2022): Dem Derneği tarafından yürütülen projede, işitme engelli kadınların şiddet ile mücadele konusunda güçlendirilmeleri ve sahip oldukları haklar konusunda farkındalık yaratmak amaçlanmıştır. Proje kapsamında işitme engelli kadınların haklarını arama konusunda bilinçlendirilmeleri amacıyla eğitici içeriklerin yer aldığı bir web sitesi kurulmuştur. Hazırlanan web sitesinden, daha önce hakları konusunda bilgisi olmayan katılımcıların büyük ölçüde faydalandığı aktarılmıştır.

Yukarıda bahsedilen örnekler ışığında ülkemizde sivil toplum kuruluşlarının engellilerin yaşadıkları problemler konusunda hak temelli bir yaklaşımla eyleme geçtiği görülmektedir. Özellikle eğitim ve hak savunuculuğu bağlamında yürütülen çalışmalar grup ve toplum düzeyinde etkilidir. Sosyal hizmet mesleği toplumla çalışırken, toplumdaki tüm bireylerin yaşamlarını eşit olanaklarda sürdürebilmeleri için çaba sarf etmektedir. Bu bağlamda makro müdahaleler gerçekleştiren sosyal çalışmacılar hem birey ve grup düzeyinde hem de politikalar düzeyinde çalışmalar yapmaktadır. Bir sivil toplum kuruluşunda istihdam edilsin ya da edilmesin, sosyal çalışmacıların makro müdahalede; planlayıcı, organizatör, savunucu, eğitici, arabulucu ve örgütleyici rolleri bulunmaktadır (Yolcuoğlu, 2014, s. 367). Ancak sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yürütülen çalışma ve projelerde, sosyal çalışmacıların bahsedilen rollerini üstlenmesi ve yerine getirmesi daha kolaydır. Zira demokratik bir sivil toplum ortamı, sahip olduğu esneklik sayesinde sosyal çalışmacılara daha çok alan tanımaktadır (Özdemir, Başel, ve Şenocak, 2010, s. 172).

TARTIŞMA

Bu çalışmada, makro sosyal hizmet müdahalesi ve sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişki incelenmiş ve bu bağlamda ülkemizde engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının yürüttükleri projelere yer verilmiştir. Konu ile ilgili yapılan benzer çalışmalarda (Kara, 2019; Keçeci, 2017) sosyal adaletin gerçekleştirilmesi ve dezavantajlı grupların güçlendirilmesi noktasında sivil toplum kuruluşlarının önemli roller üstlendiği belirtilmektedir. Özellikle yerel seviyede araştırma yapma olanaklarının fazla oluşu, sivil toplum kuruluşlarının avantajlı bir noktada konumlandığını göstermektedir. Engellilik olgusunun topluma yansımalarını anlamak ve

yansımalarının etkileriyle başa çıkmak için makro sosyal hizmet perspektifinden gerçekleştirilen müdahalelere ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine odaklanmak gerekmektedir. Verilen örneklerde de sivil toplum kuruluşları tarafından grup çalışmaları, seminerler, atölyeler bazında dezavantajlı gruba yönelik bilinçlendirme ve güçlendirme çalışmaları yapıldığı görülmekte ve katılımcı yöntemler aracılığıyla engellilerin toplum içinde daha etkin rol almaları sağlanmaktadır. Bahsedilen güçlendirme çalışmaları, dezavantajlı grubun politik anlamda söz sahibi olmasına katkı sağlamaktadır (Doğan, 2023, s. 498). Bu nedenle yıllar boyunca engellilere sergilenen olumsuz tutumların (dilenci, muhtaç, güçsüz vb.) değiştirilmesin ve kamusal alanda seslerinin duyurulması noktasında hak ve güçlendirme temelli çalışmaların yapılması önem taşımaktadır.

Dezavantajlı grupların yaşadıkları problemlerin mikro düzeyde ele alınamayacak kadar geniş bir arka plana sahip olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla toplum ve politika düzeyinde gerçekleştirilecek müdahalelere ve yapılacak düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu ortadadır (Tapan, 2022, s. 85). Makro sosyal hizmet müdahaleleri, sosyal politikaların geliştirilmesi ve iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Özkan ve Selcik, 2016, s. 432). Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının gerek ülkemizde gerek dünyada sosyal politikalar alanında daha görünür hale geldikleri belirtilmektedir (Başar Sarıipek, 2017, s. 82).

Haklar ve politikalar zemininde değişimi sağlayabilme konusunda örgütlenme, önemli bir yere sahiptir. Hak mücadelelerine yönelik örgütlenmelerde sınıfsal farklılıkların bir kenara bırakılması ve meselelerin bireysel değil toplumsal zeminde ele alınması sivil toplum kuruluşları aracılığı ile sağlanmaktadır (Kabasakal, 2008, s. 77). Dünya genelinde engelli örgütlenmelerinin “hak mücadelesi” zemininde başladığı görülse de ne yazık ki ülkemizde böyle bir anlayışın yerleşmesi zaman almıştır. Türkiye’de engellilere yönelik ilk örgütlenmelerin oluştuğu 1960’lı yıllarda, engellilerin en büyük problemini yoksulluk oluşturduğu için bu alanda, ilk etapta hızlı ve geçici çözümler sağlamak amacıyla engellilere yönelik yardım ve hayırseverlik anlayışı hüküm sürmüştür (Yılmaz, 2016, s. 63). Ancak yine de dönemin güçlü engelli örgütlenmelerinden birisi olan Türkiye Sakatlar Derneği’nin 1975 yılında gazeteye vermiş olduğu; “Sakat olmak suç değil, sakatı güçsüz ve işsiz bırakmak suçtur” şeklindeki ilandan, sivil toplum kuruluşlarının engelli bireylerin yoksulluğunu değil istihdam haklarını duyurma çabası içinde oldukları görülmektedir.

Makro sosyal hizmet müdahalesi, engellilikle ilgili sistemik sorunları tanımlanması ve bu sorunlara yönelik politikaların geliştirilmesi hususunda toplumsal eşitsizlikle mücadele etmektedir. Yaşanan sorunların tanımlanması ve sorunlara çözüm üretilmesi aşamalarında engelli bireylerin aktif katılımlarının sağlanması gerektiği görülmektedir. Bu noktada kamu kurumlarının yetersiz kaldığı yerlerde sivil toplum kuruluşları devreye girmektedir. Ancak bu noktada sivil toplum kuruluşları ve hükümetler arasındaki ilişkinin önemine dikkat çekilmektedir. İki aktör arasında bulunan “birbirini tamamlayıcı” nitelikteki ilişki “ikame” anlayışına dönüştüğü takdirde hak temelli politikalar yerini hayırseverlik temelli yardım politikalarına bırakmaktadır (Başar Sarıipek, 2017, s. 81). Dolayısıyla engelli haklarının gözetilmesi ve politikaların geliştirilmesi amacıyla hükümetler ve sivil toplum kuruluşları arasında dengeli bir iş birliğinin sağlanmasının önemli olduğu görülmektedir. Literatürde engelli politikaları, sivil toplum kuruluşları ve makro sosyal hizmet müdahalesi konularında ayrı ayrı çalışmalara rastlansa da bu derleme çalışmasının, bahsedilen üç özne arasındaki güçlü bağı göstermesi yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının makro sosyal hizmet müdahalesi kapsamında yaptıkları çalışmaların engelli hakları bağlamında ele alınmış olması çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Engelliliğe ilişkin sorun alanlarını tespit etmek, engellilerin haklarını korumak, ayrımcılığı önlemek ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla yapılan çalışmalar geniş kapsamlı ve güçlendirici politikaların oluşmasına katkı sağlayacaktır. Makro sosyal hizmet müdahalesi kapsamında, sivil toplum kuruluşları engelli bireylerin işgücüne katılımını artırmak için çalışmalar yapmalı ve projeler yürütmelidir. Sivil toplum kuruluşları tarafından hayata geçirilen projelerin etkililiğinin ölçülmesi noktasında ise katılımcılardan alınacak dönütler önemli bir yere sahiptir. Yürütülen faaliyetlerin engellilerin farklı ihtiyaçlarına ve çeşitli engel türlerine yönelik olup olmadığı değerlendirilmeli, bir grup engelli kapsanırken bir grup engelli dışlanmamalıdır. Toplumun engellilere yönelik dışlayıcı tutumlarının yanı sıra farklı engelli grupları arasında da (örneğin doğuştan engelli olanlar ve sonradan engelli olanlar arasında ya da işitme engelli olanlar ve zihinsel engelli olanlar arasında) ayrımcılığın söz konusu olup olmadığı tespit edilmelidir. Bu ayrımcılığın tespitinde grup çalışmaları ve bireysel görüşmeler yapmak etkili olacaktır.

Toplumsal farkındalığı ve engelli bireylerin görünürlüğünü arttırmak amacıyla sosyal medya araçlarının doğru ve etkili bir şekilde kullanılması önemlidir. Üstelik yapılacak olan paylaşımlar, sivil toplum kuruluşlarının da görünürlüğünü artırarak, engellilere yönelik gönüllü faaliyetlere bulunmak isteyen bireylerin dikkatini çekecektir. Bu hususta özellikle çocuk ve gençlerin dikkati çekilmeli ve boş vakitlerini engellilere yönelik çalışmalar ile doldurmaları sağlanmalıdır. Engellilerin; çocuklar, gençler, yetişkinler gibi toplumun farklı kesimleriyle etkileşimleri

arttırılmalıdır. Ancak faaliyetlerinin paylaşımı noktasında da tüm paydaşlara doğru medya kullanımı eğitimi verilmelidir. İçinde bulunduğumuz paylaşım dünyasında engelli bireylerin kişisel verilerini korumak ve deneyimlerine saygı duymak asıl hedeflerden biri olmalıdır.

Makro sosyal hizmet müdahaleleri gerek fiziksel gerek teknolojik altyapının engelli bireyler için daha erişilebilir hale getirilmesini sağlamaya yönelik olmalıdır. Bu noktada sivil toplum kuruluşları, fiziksel mekânlar, ulaşım araçları ve dijital platformlar gibi alanlarda engelsiz ortamların oluşturulması için çaba sarf etmelidir. Şehirlerde ulaşım için kullanılan aplikasyonların görme engellilere uygun tasarlanması, işitme engelliler için toplu taşıma araçlarında sesli sistemlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Zira evden çıkıp, ulaşım araçlarını kullanmakta güçlük çeken bireylerin bir araya gelip örgütlenmesi de kolay olmayacaktır. Bu duruma dikkat çekmek için yapılan proje ve faaliyetlerin yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. Bu noktada daha geniş kitleye daha hızlı hitap edilebilmesi amacıyla siyasi figürler ve ünlüler gibi kesimlerin de sivil toplum kuruluşlarına destek sağlamasının etkili olacağı düşünülmektedir. Ancak çoğu zaman engellilere yönelik söylemler ve paylaşımlar yalnızca 3 Aralık gibi özel günlerle sınırlı kalmaktadır. Kamuoyunu medya yoluyla, sosyal eylemlerle ya da etkinliklerle düzenli olarak engellilik ve farkındalık konularıyla meşgul etmek gerekmektedir.

Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının, bahsi geçen hak temelli projelerin yanı sıra zaman zaman yardım temelli uygulamalar yaptığı da görülmektedir. Yapılan yardım temelli faaliyetler, toplumdaki “sağlıklı” bireylerin merhamet duygusunu pekiştirmeye katkı sağlarken, engelli bireylerin hak mücadelesine zarar vermektedir. Nitekim yapılan yardımlar, engellilere yönelik var olan “muhtaçlık” algısını desteklemektedir. Toplumda, kamuda ve sivil toplum kuruluşlarında engellilere yönelik yardıma muhtaç algısının kırılması ve hak temelli bir anlayışın yerleşmesi için gerek engelli bireylerin gerek de sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek örgütlenmesi ve politika yapımcıların dikkatini çekmesi gerekmektedir.

Sivil toplum kuruluşları yürüttükleri lobicilik faaliyetleriyle politika geliştirme ve yasal düzenlemelerde iyileştirmeler sağlama olanağına sahiptir. Ancak alan yazın tarandığında ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının lobicilik faaliyetlerinin yetersiz olduğu görülmüştür. Bu bağlamda engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının öncelikle kendi yönetimleri içerisinde hak ve demokrasi kavramlarını sindirmiş ve içselleştirmiş olmalarına dikkat etmek gerekmektedir. Zira yalnızca koltuk hevesiyle kuruluşların başında yer alan yöneticiler, engellilerin hak mücadelesini zedelemektedir.

Engellilik olgusunun toplumsal etkileriyle başa çıkmak için makro sosyal hizmet müdahaleleri kapsamında sivil toplum kuruluşları, savunuculuk ve güçlendirme faaliyetleri, politika geliştirme ve toplumsal katılımı arttırmaya yönelik stratejileri bir araya getirmektedir. Bu çabaların sürdürülebilir olması ve değişimin sağlanabilmesi için toplum katılımının arttırılması ve engelli bireylerin haklarına saygı duyulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, H., & Çamur Duyan, G. (2003). Dünyada Sosyal Hizmet Mesleğinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), s. 1-19.
- Adams, R. (2002). *Social Policy for Social Work*. New York: Palgrave Macmillan.
- Akıncı, S. (2014). Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Sivil Toplum Kuramcıları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*(11), s. 192-216.
- Aköğretmen, M. (2023). Batıda Engelli Emeğinin Kısa Tarihi: Engellilik Modelleri Bağlamında Bir Değerlendirme. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12(32), s. 129-144. doi:10.31199/hakisderg.1209599
- Androff, D. (2016). *Practicing Rights: Human Rights-Based Approaches to Social Work Practice*. New York: Routledge.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), s. 11-25.
- Aslan, S. (2010). Sivil Toplum ve Demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), s. 357-374.
- Attepe Özden, S. (2020). Engellilik ile İlgili Modeller. M. Tekindal, & S. Attepe Özden (Dü) içinde, *Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Kuram ve Uygulamaları* (s. 33-42). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Babaoğlu, P. (2019). *Engellilerin Karşılaştığı Toplumsal Sorunlar: Ankara'daki Sivil Toplum Kuruluşları Örneği*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Başar Sarıpek, D. (2017). "Hak Temelli" Sosyal Politikadan "Hayırseverlik Temelli" Politikaya Geçişte Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü. *İnsan & İnsan*, 4(11), s. 81-99.

- Brueggemann, W. G. (2013). *The Practice of Macro Social Work* (4. b.). Cengage Learning.
- Brueggemann, W. G. (2015). History and Context for Community Practice in North America. M. Weil, M. S. Reisch, & M. L. Ohmer (Dü) içinde, *The Handbook of Community Practise* (s. 27-46). CA: SAGE Publications.
- Burcu, E. (2020). *Engellilik Sosyolojisi* (2. b.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cox, E. O. (2001). Community Practice Issues in the 21st Century. *Journal of Community Practice*, 9(1), s. 37-55. doi:10.1300/J125v09n01_03
- Çınarlı, S. (2008). *Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Engelli Hakları*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku, İzmir.
- Dem Derneği. (2022). *Sağır ve İşitme Engelli Kadın Hakları Eğitim Platformu*. Sağır Kadın Hak: <https://www.sagirkadinhak.com/hakkimizda> adresinden alındı
- Disability Rights Watch*. (2011). <https://disabilityrightswatch.net/> adresinden alındı
- Doğan, H. (2023). Sosyal Adaletin Geliştirilmesinde Yoksulluğa Yönelik Makro Güçlendirme Politikaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), s. 496-508.
- Dondurucu, Z. B. (2014). *Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Medya Üzerinden Halka İlişkiler Çalışmaları*. Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dural, A. B. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), s. 309-321.
- Duranton, G., & Guerra, E. (2016). *Developing A Common Narrative On Urban Accessibility: An Urban Planning*. Washington DC: Brookings.
- Duyan, V. (2003). Sosyal Hizmetin İşlev ve Roller. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(2), s. 1-22.
- Engelli Kadın Derneği. (2012). Türkiye’de Engelli Kadın Örgütlenmesi Yol Haritası. <https://www.enkad.org/wp-content/uploads/2022/10/ENGELLI-KADIN-ORGUTLENMESI-EYLEM-PLANI-VE-YOL-HARITASI.pdf> adresinden alındı
- Engelli Kadın Derneği. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Engelli Kadın El Kitabı. Ayrımcılık: Engelli Kadınlara Hak Temelli Aktif Destek Projesi*. Ankara.
- Engelliler Hakkında Kanun. (2005, Temmuz 1). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf> adresinden alındı
- Erken, B. (2020). Hegel’de Sivil Toplum Ve Devlet Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4), s. 33-53.
- Ezell, M. (2002). *Advocacy in the Human Services* (1. b.). USA: Brooks/Cole.
- Gedik, M. (2022). İnsan Hakları Perspektifinde Sosyal Hizmet ve Engelli Hakları. F. Keleşoğlu içinde, *Sosyal Hizmeti Farklı Boyutlarıyla Tanımak* (s. 195-222). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Geray, C. (1999). Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve “İlçe Köy Birlikleri” Önerisi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 8(2), s. 11-42.
- Gönülaçan, A. (2016). Engelli İstihdamına Yönelik İşveren Tutumları: Trabzon Örneği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), s. 111-130. doi:10.11616/basbed.vi.455300
- Gözübüyük Tamer, M. (2010). Tarihsel Süreçte Sivil Toplum. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), s. 89-105.
- Haşlak, İ., & Güleler, S. (2006). Sosyal ve Siyasal Teoride Sivil Toplum Tartışmaları ve Toplulukçu Düşüncede Topluluk Birey ve Devlet Anlayışı. *III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, (s. 3-8). Çanakkale.
- IFSW. (2014). *International Federation of Social Workers*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> adresinden alındı
- Kabasakal, M. (2008). *Sivil Toplum ve Demokrasi*. İç İşleri Bakanlığı. Ankara: İç İşleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı. <https://www.yumpu.com/tr/document/read/10485916/sivil-toplum-ve-demokrasi> adresinden alındı
- Kahraman Güloğlu, F. (2019). Uluslararası Çalışmaların Gündeminde Engelli Kadın Ayrımcılığının İfadesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), s. 260 - 285.
- Kahraman Güloğlu, F. (2021). Tarihi Süreçte Dünyada ve Türkiye’de Engelliliğin Değişimi ve Gelişimi. T. Güloğlu, & E. S. Kala (Dü) içinde, *Değişen Dünyada Sosyal Politika* (s. 187-212). Bursa: Ekin Yayınevi.

- Kaldık, B. (2022). Engelli Hakları Hareketi: Bir Aktivist Hareket Olarak Gelişimi, Talepleri ve Toplumsal Bağlamı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(2), s. 674-688.
- Kara, Y. (2019). Makro Sosyal Hizmet Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi. *Aurum Journal of Social Sciences*, 4(2), s. 155-169.
- Kaynar, M. K. (2005). Sivil Toplumun Kavramsal Tarihi ve Sivil Toplumla İlgili Güncel Tartışmalar. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), s. 339-369.
- Keçeci, G. (2017). Makro Sosyal Hizmet Uygulamasında Kullanılan Modeller, Teknikler ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rollerini. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), s. 187-201.
- Kocabıyık, A. (2015). *Türkiye'de Siyasal Sistemdeki Rolü ve Etkileri Bakımından Sivil Toplum Kuruluşları: 2011 Sonrası Dönemde TÜSİAD; TUSKON ve MÜSİAD Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Malatya.
- Koç, M. (2022). Devler Masalarında Cüceler Aramızda: Cüceliği Olan Erkeklerin Yaşadığı Ayrımcılık. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(43), s. 300-327.
- Kolat, S. (2009). *Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık ÖZİDA, Ankara.
- Kongar, E. (1972). *Sosyal Çalışmaya Giriş*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Küçük, A. (2019). Türkiye'de Sosyal ve Siyasal Değişim: 1980 ve Sonrası. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(4), s. 20-45.
- Longmore, P. K., & Goldberger, D. (2000). The League of the Physically Handicapped and the Great Depression: A Case Study in the New Disability History. *The Journal of American History*, 87(3), s. 888-922. doi:10.2307/2675276
- McRuer, R. (2006). Compulsory Able-Bodiedness and Queer/Disabled Existence. L. Davis içinde, *The Disability Studies Reader* (s. 88-99). New York: Routledge.
- Meşe, İ. (2014). Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*(33), s. 79-92. doi:10.21560/spcd.17773
- Namdar, A., Buz, S., & Afyonoğlu, M. F. (2021). Sivil Toplum ve Sivil Toplum Örgütleri: Türkiye'de ve Dünyada Gelişimi. S. Buz, & M. F. Afyonoğlu (Dü) içinde, *Sivil Toplum Örgütleri ve Sosyal Hizmet* (s. 1-44). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Orhan, S. (2016). Engellilere İlişkin Politika Ve Uygulamaların Belirlenmesinde Bir Aktör Olarak Engelli Dernekleri: Ortak Bir Engelli Politikası Vizyonundan Bahsedilebilir mi? *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(2), s. 208-234.
- Özdemir, S., Başel, H., & Şenocak, H. (2010). Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Artan Önemi ve Üsküdar'da Faaliyet Gösteren Bazı STK'lar Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Social Policy Conferences*(56), s. 151-234.
- Özgül, H., Polat, G., & Akbulut, S. (2012). *Engelli Ayrımcılığı Araştırması ve Engelli Ayrımcılığına Çözüm Önerileri Raporu*. Görme Özürlüler Derneği ve Türkiye Kas Hastalıkları Derneği, İstanbul.
- Özkan, Y., & Selçik, O. (2016). Klinik Çalışmadan Sosyal Politikaya: Okul Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rollerini ve Sorumlulukları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), s. 431-437.
- Özkul, O. (2017). Demokratik Hakların Gelişmesinde Sivil Toplum Düşüncelerinin Katkısı. *Hak İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, 6(14), s. 10-24.
- Reçber, B. (2019). Sosyal Hizmetin Gelişiminde Türkiye'nin Konumu: Teorik Bir Analiz. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), s. 715-738.
- Sabancı Vakfı. (2010). Hacı Ömer Sabancı Vakfı. *Sabancı Vakfı 2009- 2010 Hibe Programı Öyküleri Ekim Zamanı*. İstanbul. https://www.sabancivakfi.org/i/content/4800_2_ekimzamani20092010tur.pdf adresinden alındı
- Sands, T. (2005). A Voice Of Our Own: Advocacy By Women With Disability In Australia and The Pacific. *Gender and Development*, 13(3), s. 51-62. doi:10.1080/13552070512331332297
- Schwartz, W. (2008). The Group Work Tradition and Social Work Practice. *Social Work With Groups*, 28(3-4), s. 69-89. doi:10.1300/J009v28n03_06
- Serdar, M. (2023). Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Birleşik Krallık'ta Engelli Hakları Hareketi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), s. 384-396.
- Shakespeare, T. (2002). The Social Model Of Disability: An Outdated Ideology? *Research in Social Science and Disability Journal*, 2, s. 9-28.

Stein, M. (2007). Disability Human Rights. *California Law Review*, 95(1), s. 75-121.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023, Temmuz). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. https://www.aile.gov.tr/media/140662/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz_23.pdf adresinden alındı

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2011). *İşgücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analiz*. Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri, Ankara.

Tapan, M. G. (2022). Makro Sosyal Hizmet Uygulaması ve Yaşlılık Politikaları. S. Sütçü (Dü.) içinde, *Güncel Tartışmalarla Yaşlılık* (s. 83-110). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Tekindal, M. (2020). Engelli Birey ve Ailelerle Grup Çalışmaları Örnekleri. M. Tekindal, & S. Attepe Özden (Dü) içinde, *Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Kuram ve Uygulamaları* (s. 275-284). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı. (2017). *Tohum Otizm Vakfı Faaliyet Raporu 2017*.

Turner, C. (1958). The Structure of Social Work Practice and Social Action. *Australian Journal of Social Work*, 11(1), s. 3-10. doi:10.1080/03124075808522404

Türkiye Gençlik Federasyonu. (2010). *Katılımda Engel Yok Projesi Sonuç Kitapçığı*. https://www.sabancivakfi.org/i/assets/documents/TGF_Sonuc_Kitapçigi.pdf adresinden alındı

Ubani, N. S., & Sanıkpege, H. T. (2023). Barriers Globally Faced by Persons With Disabilities. *Special Needs Education From The Lens Of Interdisciplinary Dialogue*, 2(1), s. 347-356.

Uğur, S. (2013). *Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri* (1. b.). Bursa: Ekin Yayınevi.

Ünal, V. (2021). Türkiye'de Engellilik Yaklaşımlarının Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45(2), s. 235-258.

Vural, F., & Köroğlu, M. A. (2020). Şizofreni Hastalarının Sosyal Yaşamları ve Sosyal Hizmet İlişkisi: Kütahya İli Örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(2), s. 653-668.

Weil, M. (2015). Community-Based Social Planning. M. Weil, M. Reisch, & M. L. Ohmer (Dü) içinde, *The Handbook of Community Practise* (s. 265-298). Ca: SAGE Publications.

World Health Organization. (2011). *World Report on Disability*. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/70670/WHO_NMH_VIP_11.01_eng.pdf?sequence=1 adresinden alındı

Yanardağ, U. (2021). Hak Temelli Yaklaşım: İnsan Hakları, Sivil Toplum Örgütleri ve Sosyal Çalışma Mesleği. *Sivil Toplum Örgütleri ve Sosyal Hizmet* (s. 313-330). içinde Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yelçe, N. Z., & Memikoğlu, D. S. (2022). Engelli Hakları Konusunda Araştırma Yapan Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Araştırma Alanlarında Eğitilmesi ve Bilinçlendirilmesi. A. R. Aydın, & İ. Keskin (Dü) içinde, *Engellilik Araştırmaları Yazıları* (s. 515-553). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.

Yılmaz, V. (2016). Tarihsel Gelişimi ve Güncel İkilemleriyle Türkiye'de Engellilik ve Sosyal Politikalar. B. Altuntaş (Dü.) içinde, *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika* (s. 57-75). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yolcuoğlu, İ. G. (2014). *Bireylerle, Ailelerle, Gruplarla ve Toplumla Sosyal Hizmet*. İstanbul: Nar Yayınevi.

Zabunoğlu, H. G. (2017). Geçmişten Günümüze Demokratikleşme Açısından Türkiye'de Sivil Toplum. *Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(10), s. 13-40.

Zastrow, C. (2007). *The Practise of Social Work A Comprehensive Worktext* (8 b.). CA: Brooks/Cole Publishing Company.